

THE WAYS OF DEVELOPING SPEECH IN INTELLECTUALLY DISABLED STUDENTS THROUGH ART AND CRAFTS SUBJECTS

Karlibaeva Juldiz Amangeldievna

Intern-teacher of the Department of "Preschool Education and Defectology" of Nukus State Pedagogical Institute
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14698991>

ARTICLE INFO

Received: 12th January 2025

Accepted: 17th January 2025

Online: 18th January 2025

KEYWORDS

Intellectually disabled students, speech development, work lessons, pedagogical approach, psychological characteristics, speech skills, methods and techniques.

ABSTRACT

This article is dedicated to studying important pedagogical approaches to developing the speech of mentally retarded students through work lessons. The article analyzes the role of labor lessons in enhancing students' speech potential, their psychological characteristics, and factors influencing speech development. Information is provided on existing problems in the speech development of intellectually disabled students and the methods, practical exercises, and interactive approaches used in this process. Opinions are expressed on the pedagogical foundations of work lessons and the role of the teacher, and specific recommendations are given for the development of students' speech skills. The article serves as a useful resource for teachers in applying effective methods and practices in speech development for intellectually disabled students through work lessons.

MEHNAT DARSLARI ORQALI AQLI ZAIF O'QUVCHILARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Karlibaeva Juldiz Amangeldi qizi

"Maktabgacha tarbiya va defektologiya" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi,
Nukus davlat pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14698991>

ARTICLE INFO

Received: 12th January 2025

Accepted: 17th January 2025

Online: 18th January 2025

KEYWORDS

Aqli zaif o'quvchilar, nutq rivojlanishi, mehnat darslari, pedagogik yondashuv, psixologik xususiyatlar, nutqiy ko'nikmalar, metodlar va texnikalar.

ABSTRACT

Ushbu maqola mehnat darslari orqali aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirishning muhim pedagogik yondashuvlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada mehnat darslarining o'quvchilarning nutqiy salohiyatini oshirishdagi roli, ularning psixologik xususiyatlari va nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Aqli zaif o'quvchilarning nutq rivojlanishidagi mavjud muammolar va bu jarayonda qo'llaniladigan metodlar, amaliy mashg'ulotlar va interaktiv yondashuvlar haqida ma'lumot beriladi. Mehnat darslarining pedagogik asoslari va o'qituvchining roli haqida fikrlar bildirilib, o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun konkret tavsiyalar keltirilgan. Maqola, mehnat darslari orqali aqli

zaif o'quvchilarni nutq rivojlantirishda samarali metodlar va amaliyotlarni qo'llashda o'qituvchilarga yo'naltirilgan foydali resurs bo'lib xizmat qiladi.

Aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim jihatidir. Mehnat darslari, o'quvchilarga amaliy faoliyatlar orqali nutqiy ko'nikmalarni oshirish imkoniyatini beradi. Aqli zaif o'quvchilar nutq rivojlanishida qiyinchiliklarga duch keladi, shuning uchun ularga ta'lim berishda maxsus pedagogik yondashuvlar zarur. Maqolaning maqsadi mehnat darslari orqali nutqni rivojlantirish yo'llarini tahlil qilish va samarali yondashuvlarni taklif qilishdir.

Aqli zaif o'quvchilarning ta'lim jarayonida bir qator muammolar mavjud. Eng asosiysi, nutq rivojlanishining sekinligi. Ular murakkab iboralarda gapira olishmaydi va fikrlarini aniq ifodalashda qiynalishadi. Shuningdek, maqsadli eshitish va tinglashda qiyinchiliklar yuzaga keladi, chunki diqqatni jamlash va ma'lumotlarni eslab qolish qiyin. O'quvchilar cheklangan lug'atga ega bo'lib, grammatik bilimlari ham past darajada bo'lishi mumkin. Bu ularning nutqini rivojlantirishda to'siq bo'lib, o'z fikrlarini aniq ifodalashga imkon bermaydi. Ijtimoiy muloqotdagi qiyinchiliklar ham o'quvchilarning ijtimoiy adaptatsiyasini sekinlashtiradi, chunki ular guruh faoliyatlarida ishtirok etishda qiynalishadi. Diqqat va xotira muammolari, o'quvchilarning yangi ma'lumotlarni eslab qolish va qayta ishlashdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu muammolarni yengish uchun individual pedagogik yondashuvlar zarur. O'quvchilarga mos keladigan metodlar va amaliy mashg'ulotlar orqali ularning nutqiy va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. O'qituvchilar bunday o'quvchilar uchun qo'shimcha yordam va maxsus yondashuvlarni ishlab chiqishlari zarur [4, 52-55].

Mehnat darslari nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki o'quvchilarning nutqiy salohiyatini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda bir qator pedagogik asoslar e'tiborga olinadi. Birinchidan, aktiv o'qitish metodlari mehnat darslarida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu metodlar o'quvchilarning o'z fikrlarini ifodalashga undaydi va nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, guruh ishlari, munozara yoki taqdimotlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini aniq ifodalay olishadi. Ikkinchidan, interaktiv metodlar, masalan, rol o'ynash, dramatizatsiya, o'quvchilarning o'zaro muloqotini kuchaytiradi. Bu metodlar, o'quvchilarga nutqni amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratib, o'zaro muloqotda ishtirok etishga undaydi. Individual yondashuv ham juda muhim. Har bir o'quvchining nutqiy salohiyati turlicha bo'lgani sababli, darsda individual topshiriqlar berish, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan mashg'ulotlar tashkil etish zarur. Nutqni rivojlantirishda soddalashtirilgan va mustahkamlanadigan materiallar muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarga oddiy ko'rsatmalar va qisqa jumlar yordamida ish faoliyatini tushuntirish, ularning nutqini tushunish va yodda saqlashda yordam beradi. Vizual yordamlar, rasmlar, diagrammalar, videolar orqali o'quvchilarning nutqini rivojlantirish mumkin. Bu yordamlar o'quvchilarga muloqotda qatnashish va xatoliklarni kamaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, badiiy va amaliy faoliyatlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ijodiy ravishda ifodalashga o'rgatiladi. Masalan, hikoya qilish, she'r yozish yoki dramatizatsiya kabi faoliyatlar, ularning til ko'nikmalarini rivojlantiradi. So'nggi o'rinda, doimiy rag'batlantirish va xatoliklarni to'g'irlash muhimdir. O'quvchilarning kichik yutuqlarini qadrlash va konstruktiv ravishda xatoliklarni

to'g'irlash, ularni o'z nutqini rivojlantirishga undaydi. Mehnat darslari orqali nutqni rivojlantirishda yuqorida keltirilgan pedagogik asoslar yordamida o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashga o'rgatish mumkin. Bu, o'quvchilarning nafaqat akademik muvaffaqiyatlariga, balki ijtimoiy moslashuvlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mehnat darslarida nutqni rivojlantirish uchun konkret yondashuvlar

Mehnat darslari aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun samarali yondashuvlarni taqdim etadi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning nutqiy salohiyatini oshirish, o'z fikrlarini aniq ifodalash va ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli qatnashish uchun mo'ljallangan. Quyidagi konkret yondashuvlar mehnat darslarida nutqni rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin.

Amaliy mashg'ulotlar orqali nutqni rivojlantirish

Mehnat darslarida o'quvchilarga turli amaliy faoliyatlar, masalan, kichik ish jarayonlari yoki oddiy faoliyatlar orqali nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari beriladi. O'quvchilar guruhlarda ishlash, topshiriqlarni berish va izohlar kiritish orqali o'z fikrlarini ifodalashga undaydi. Bu usul o'quvchilarga amaliy ishlar orqali nutqni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Ish faoliyatini kuzatish va izoh berish metodlari

Mehnat darslarida o'quvchilarning ish faoliyatini kuzatib, keyin esa har bir qadamni izohlash va muhokama qilish orqali nutqni rivojlantirish mumkin. O'quvchilar o'zlarining ishlarini tahlil qilib, o'zaro izohlar berish orqali nutqni rivojlantirishda faol ishtirok etadilar.

Rol o'ynash va dramatizatsiya

Mehnat darslarida o'quvchilarni turli rollarda ishtirok etishga undash (masalan, ustoz, ishchi yoki muhandis) orqali ularning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Rol o'ynash va dramatizatsiya o'quvchilarga nutqni amaliyotda qo'llash imkonini beradi va ijtimoiy muloqotda ishtirok etishda yordam beradi.

Interaktiv mashg'ulotlar va guruh ishlari

Guruh ishlari va interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarga o'zaro fikr almashish va jamoaviy qarorlar qabul qilishda yordam beradi. O'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilib, fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalashga o'rganadilar. Bu jarayon o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini oshiradi.

Vizual yordamlar va texnologiyalar

Nutqni rivojlantirishda vizual yordamlar, masalan, rasmlar, diagrammalar, videolar yordamida o'quvchilarga ma'lumotni yaxshiroq tushunishga imkon beriladi. Multimediali materiallar va interaktiv qurilmalardan foydalanish o'quvchilarga ish jarayonlarini ko'rsatish va bu haqda so'zlab berish imkoniyatini beradi.

Qiziqarli va ijodiy topshiriqlar

O'quvchilarga ijodiy topshiriqlar, masalan, o'zlari yaratgan buyumlar haqida hikoya qilish yoki ishlash printsiplari haqida so'zlab berish topshirig'i beriladi. Bu, o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq va tizimli ravishda ifodalash imkoniyatini yaratadi. Hikoya qilish, she'r yozish yoki badiiy matnlar yaratish orqali nutqni rivojlantirishda ijodiy yondashuv muhimdir [2, 4-10].

Konstruktiv baholash va rag'batlantirish

O'quvchilarning nutqidagi xatoliklarni to'g'ri baholash va ijobiy rag'batlantirish muhimdir. Kichik yutuqlarni qadrlash va xatoliklarni samarali tarzda tuzatish, o'quvchilarga o'z nutqini rivojlantirishga undaydi. O'quvchilarga konstruktiv tushuntirishlar berish va

rag'batlantirish ularning o'z fikrlarini yanada yaxshilashga yordam beradi.

Bu yondashuvlar mehnat darslarida o'quvchilarning nafaqat amaliy ko'nikmalarini, balki nutqiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Nutqni rivojlantirish o'quvchilarning muloqot qilish qobiliyatini yaxshilash, ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli qatnashishni ta'minlaydi va o'zini ifodalashda yordam beradi.

Mehnat darslari orqali nutqni rivojlantirishda o'qituvchining roli

Mehnat darslarida o'qituvchining roli aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda juda muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan darslar tashkil etib, nutqiy ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. O'qituvchi o'quvchilarni nutqiy faoliyatda ishtirok etishga undash, ijobiy muhit yaratish orqali rag'batlantiradi. Xatoliklarni konstruktiv baholash va motivatsiya o'quvchilarning nutqdagi ishtirokini oshiradi. O'qituvchi nutqiy faoliyatni boshqarib, guruh ishlari yoki munozaralar orqali muloqotga undaydi, interaktiv metodlar qo'llash orqali samarali muloqotni rivojlantiradi. Tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ijodiy va tanqidiy fikrlashni qo'llab-quvvatlash ham o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Maxsus metodlar, vizual va multimedial vositalar yordamida o'qituvchi nutqiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Mehnat darslarida o'qituvchi nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki o'quvchilarga mustaqil fikr yuritish va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etishga yordam beradi.

Xulosa. Mehnat darslari aqli zaif o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. O'qituvchining roli, metodik yondashuvlar va amaliy faoliyat o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Interaktiv metodlar, ijodiy topshiriqlar va guruh ishlari orqali nutqni rivojlantirish mumkin. O'quvchilarga individual yondashuv, mustaqil fikrlash va tanqidiy fikrlashni qo'llash jarayonni samarali qiladi. O'qituvchilar pedagogik usullarni takomillashtirib, yangi yondashuvlarni o'rganishlari zarur. Bu orqali aqli zaif o'quvchilar erkin ifodalash va muloqotda faol ishtirok etishda muvaffaqiyatli bo'lishadi. Mehnat darslari nutqni rivojlantirib, ijtimoiy faollikni, shaxsiy rivojlanishni va akademik muvaffaqiyatlarni oshiradi.

References:

1. Amirsaidova, S. M., Mamarajabova, Z. N., Xamidova, M. U., Yakubjanova, D. B., Djalolova, Z. M., & Abidova, N. Z. (2013). Maxsus psixologiya. *T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati*, 272.
2. AROFAT, Y., & AKRAMJANOVNA, A. D. (2024, October). Mavzu: ixtisoslashtirigan yordamchi maktab-internatlari pedagoglarining alohida yordamga muhtoj bolalarni tarbiyalashdagi ahamiyati. In *International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London)* (Vol. 8, pp. 4-10).
3. Mamurov, B. (2020). Umumiy pedagogika. *Barcha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik: Toshkent*, 118.
4. Nurmuxamedova, L., Orungul, X., & Noila, X. (2024, September). Yordamga muhtoj bolalarda bog'langan nutqining o'ziga xos xususiyatlari. In *interdiscipline innovation and scientific research conference* (Vol. 2, No. 23, pp. 52-55).
5. SAMADOVNA, A. X., & JANGABAYEVNA, A. A. Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar yakka mashg'ulotda o'yin faoliyatidan foydalanish xususiyatlari. *Kasb-hunar ta'limi мундарижа*, 156.
6. Xakimova, M., & Musaxanova, G. (2013). Kasbiy pedagogika. *Toshkent: «TDIU»*.

7. Shakirova S. et al. SÓYLEWI TOLIQ RAWAJLANBAĞAN BALALARDA SÓZ BAYLIĞIN DIDAKTIKALIQ OYINLAR TIYKARINDA RAWAJLANDIRIW USILLARI //Interpretation and researches. – 2024. – T. 2. – №. 5 (27).